

Egy XVI. századi énekszerzőnk nevééről.

Régebbi hely- és ezzel kapcsolatos családneveink helyes olvasása nem egyszer okozott fejtörést legjobbainknak. De XVI. századi históriás énekíróink közül talán egynek sem olvasták nevét annyiféleképen, mint a Nagybánkai Mátyásét. Végül is az irodalmi köztudat a *Nagybánkai* névben állapodott meg, habár Nagy Sándor¹ elég nyomós érvekkel mutatott rá ez olvasat tarthatatlanságára a (Nagy) *Bánczai* (olv. Báncai)-val szemben. Ez olvasat érdekében való érvelése azonban, mint alább kitűnik, ma már szintén nem állhat meg.

Énekíróknak oddig mindössze két hosszabb és két rövidebb lélekzetű munkáját ismerjük,² tehát aránylag nem nagy irodalmi munkásságot fejtett ki. Közművelődési vagy politikai mozgalmainkban sem játszott kiemelkedőbb szerepet, mert nevét munkája címlapjain, az általa írt munkák versfejein és utolsó versszakain kívül semmi okirat nem tartotta fenn. Mindössze annyit tudunk róla, hogy valószínűleg a nagyszombati református gyülekezet lelkipásztora vagy tanítója volt.

Nevének megállapításával először Toldy Ferenc³ foglalkozott; olvasata — Bánkai Nagy — talán a legelfogadhatatlanabb valamennyi között. Utána Szilády Aron⁴ szólt hozzá a kérdéshez a tőle megszokott alapossággal. Ő, Szabó Károllyal együtt,⁵ énekszerzőnk családnevét *Nagybánkai*-nak olvasta. Ezt az olvasatot azonban egyikük sem tartotta kétségtelenül bizonyosnak. Sziládynak például a később Nagy Sándor által is elfogadott *Nagybánczai* névvel szemben csak annyi ellenvetése volt, hogy „ez az olvasás még nem volna éppen lehetetlenség, de megvan az a gyengéje, hogy — legalább mai tudomásunk szerint — nincs neki megfelelő helynevünk“. Ez az óvatos elutasítás mindenképen helyes volt, mert többek között Nagy Sándor is

¹ EPhK 1884. (VIII.) 660.

² Szilády Aron: R. M. K. Tára. IV. 2. s. köv.

³ A magy. tört. költ. Bécs, 1850.

⁴ R. M. K. Tára. IV. 267.

⁵ R. M. K. Tára. I. 55.

kimutatta, hogy *Bánca* helynevünk egykori meglétét a „*bánczai várnám*“ kifejezés is bizonyítja.⁶

Nagy Sándor szerint⁷ énekszerzőnk nevének változatai között a (Nagy) *Bányai*, *Bankai* és *Bancsai* egyszer, a *Báczai* kétszer és a *Bánczai* háromszor fordul elő. Ezek közül a „nagy ferdítő“, Heltai és később felesége nyomdájából⁸ kikerült példányokban álló *Nagy Báczai*, illetve *Nagy Bányai* alak számba sem jöhet. Marad a leggyakoribb *Nagy Bánczai* alak mellett a *Bankai* (Bánkai), *Bancsai* (Báncai) alak. A *Bánkai*-nak olvasott alak, mint Nagy Sándor is megjegyezte,⁹ Bornemissza Péter énekeskönyvén kívül csak a Lugossy kódex-ben található. A Bornemisszánál olvasható énekek versfőiben a név ugyan *BANCzAI*, de mindkét *Cz* olyan szó (csuda, csak) kezdőbetűje, melyben a *Cz* betű hangértéke *cs*. Ezzel a megállapítással megdől a *Nagy Bánczai* olvasat hitele is. A *Nagy Bancai*, tehát *Nagy Bánkai*, még inkább *Nagybáncai*-nak, olvasható alak egyetlen egyszer fordul elő nyomtatásban, énekszerzőnk *Hunyadi János históriájá*-nak 1574-es debreceni nyomtatványában;¹⁰ egyszer előfordul még ez az alak a Bornemissza énekeskönyvéből másolt Lugossy-kódex-ben is. Ezzel a feltételelesen (Nagy) *Bánkai*-nak olvasható névvel áll szembe a *Báncai* és a *Báncai* név. De a *Nagybánkai* név ellen szól szerintem az a tény is, hogy amennyire Csánki Dezső „*Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában* c. művéből és más forrásokból megállapítható, *Nagybánka* helységünk a XVI. század elejéig nem volt; sőt még *Bánka* nevű sem, melyből a kérdéses nevű énekszerző nevezhette volna magát. Ma is csak *Bánk* és *Banka* (!) helység-, puszta-, illetve utcanevet ismerünk Nógrád, Hajdu, illetve Nyitra megyéből (Révai Lexikon).

Ez adatok is meggyengítik (Nagy) *Bánczai*, még inkább a (Nagy) *Bánkai* olvasat hitelét. Szerintem azonban egészen eldönti a kérdést az, hogy viszont *Nagybánca* helynév a XIII. század elejétől a XVI. század elejéig kimutatható. A helység a régi Bács vármegyében (a mai Bács-Bodrog déli része), Tovari-sova határának északi részén feküdt. Először 1387-ben említik

⁶ Ugyanígy Gombocz—Melich: Magy. Et. Szótár. I. 271.

⁷ I. h. 662.

⁸ Szabó K. i. m. 60. és 91.

⁹ V. ö. i. h. 662.

¹⁰ Szabó K. i. m. 55.; a végső versben *Nag' Bancai* alakban.

Banča alakban (ugyanígy még 1445 és 1464-ben); későbbi alakjai: *Obanča* (1461), *Banča* (1467) és *Nagbanča* (1506). Az 1521. évi tizedlajstrom *Naghbancha*, az 1522. évi pedig *Banča* és *Banchya* alakban említi. E valóban meglévő községünknek a XVI. század legelején, mikor költőnk születhetett, tehát *Nagybánca* neve volt, a Hunyadi-korbéli oklevelek *ch*-ja ugyanis legtöbbször *cs*-nek és nem *c*-nek olvasandó.¹¹

A kérdéses családnevű XVI. századi énekíró nevét a fentiek alapján, úgy hiszem, minden kétséget kizáróan *Nagybáncai*-nak, és nem *Nagybánkai*- vagy *Nagybáncai*-nak kell olvasnunk. Talán véglegesen elértük ezzel a célt, melyet Nagy Sándor¹² elérni vélt, hogy t. i. „költőnk nevét valódi alakjában állítsuk vissza“.

Szabó J. Attila.

Madách ismeretlen leveléből.

Madách Pál György (szül. 1827 április 3, meghalt 1849 október 1, a sztregovai róm. kat. anyakönyv szerint: „száraz mellyi testi sorvadásban“, a haretéren súlyosbított betegségben) Inre öccse. 1849. évben fitestvére, édesanyja és jegyese ellenzésére is bevonult katonának, otthagya balassagyarmati hivatalát, mint közkatona, majd mint futár és követ vett részt a szabadságharcban. Írói hagyatéka: jegyeseének (Emma?) szerelmesleveleihez írott jegyzései és Naplója, melyhez hozzáfűzvék Emmának hat hosszú levele. A sztregovai levéltári csomó címe: „Uti tárcámból. 1849. Saját jegyzetem. Írta Madách Pál.“ Ez Naplója, mely valami aranymetszésű emlékkönyvből kivágott lapokból áll, vastag szürke papírra téve. Ez a tárca magában foglalja Pálnak Imréhez írt levelei (Vajthó—Kömlös: Madách levelezéséből: Madách Pál levelei Imréhez. 134—142. lap) előzményeit. Hadi útjának érdekes leírása. Benne található Imrénének egy levéltöredéke.

A Napló február 5-én következőről értesít: „Bukvával — kinek Liberésén hivatalos végzendője volt — elmentem Liberésére — az ő foglalatossága temetés volt — és mi különös

¹¹ Az adatokra nézve l. Csánki Dezső *i. m.* II. 143.; e községünk alakját ő *Bánca*- vagy *Bánca*- (Bánca)-nak olvasta; valószínűbb az első olvasat. A község ma nincs meg, 1522-n túl nincs rá adatunk; hihetőleg a török pusztítás következtében tűnt el.

¹² I. h. 665.